O‘zbekiston Respublikasi davlat xaridlari va undagi mavjud moliyaviy risklar

Sevinch Shavqiddinova
sevincabdulahatova@gmail.com
TDIU

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlari tizimining huquqiy va tashkiliy asoslari hamda unda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan moliyaviy risklar tahlil qilinadi. Davlat xaridlari mamlakat byudjeti mablag‘larini samarali boshqarish, resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy taraqqiyotni ta’minlashning muhim vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, xarid jarayonida korrupsiya, shaffoflikning yetarli emasligi, narxlarning sun’iy oshirilishi, shartnomalarning bajarilmasligi kabi bir qator moliyaviy risklar mavjud. Tadqiqotda davlat xaridlarida uchraydigan asosiy risklar turlari tasniflanib, ularning iqtisodiy oqibatlari yoritilgan. Shuningdek, risklarni kamaytirish va samarali boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Maqola natijalari davlat xaridlarini yanada shaffof, samarali va adolatli amalga oshirishga qaratilgan nazariy hamda amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: davlat xaridlari, moliyaviy risklar, shaffoflik, korrupsiya, byudjet mablag‘lari, elektron tender, nazorat mexanizmlari, iqtisodiy samaradorlik, risklarni boshqarish, xalqaro tajriba

Government procurement of the Republic of Uzbekistan and their existing financial risks

Sevinch Shavqiddinova
sevincabdulahatova@gmail.com
TDIU

Abstract: This article analyzes the legal and organizational foundations of the public procurement system in the Republic of Uzbekistan and the financial risks that may arise in it. Public procurement is an important tool for effective management of the country's budget funds, rational use of resources and ensuring economic development. At the same time, there are a number of financial risks in the procurement process, such as corruption, lack of transparency, artificial price increases, and non-fulfillment of contracts. The study classifies the main types of risks encountered in public procurement and highlights their economic consequences. Scientific and

(cc) BY

practical proposals are also developed to reduce risks and improve effective management mechanisms. The results of the article serve as a theoretical and practical basis for more transparent, efficient and fair implementation of public procurement.

Keywords: public procurement, financial risks, transparency, corruption, budget funds, electronic tendering, control mechanisms, economic efficiency, risk management, international experience

O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va bozor tamoyillarini keng joriy etish sharoitida davlat xaridlari tizimining samaradorligini oshirish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Davlat xaridlari mamlakat byudjeti mablag‘laridan oqilona foydalanish, davlat ehtiyojlarini sifatli va tezkor qondirish, shuningdek, tadbirkorlik subyektlari uchun teng raqobat muhitini yaratishning muhim vositasi hisoblanadi. Shu bilan birga, davlat xaridlari tizimida yuzaga keladigan moliyaviy risklarni samarali boshqarish bugungi kunda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim omillaridan biridir.

Jahon tajribasida davlat xaridlari eng katta moliyaviy oqimlar bilan bog‘liq bo‘lib, ularning hajmi ko‘pincha mamlakat yalpi ichki mahsulotining 20–30 foizini tashkil etadi. Shu bois ushbu sohada yuzaga keladigan moliyaviy risklar nafaqat alohida xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatiga, balki davlat moliyaviy barqarorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda ham davlat xaridlari tizimi bosqichma-bosqich raqamlashtirilib, xalqaro standartlarga moslashtirilmoqda. Xususan, “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi Qonun, Prezident farmonlari va hukumat qarorlari orqali xarid jarayonlarida shaffoflikni ta’minlash, korrupsiyaviy xavf-xatarlarni kamaytirish, ochiq elektron tender tizimini keng joriy etish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda.

Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, mavjud huquqiy bazaga qaramay, davlat xaridlarida narxlarning sun’iy oshirilishi, shartnomalarning bajarilmasligi, sifatsiz tovar va xizmatlarning taqdim etilishi, korrupsion holatlar, shuningdek, moliyaviy nazorat mexanizmlarining yetarlicha samarali ishlamasligi kabi muammolar uchramoqda. Ushbu omillar davlat byudjeti mablag‘laridan samarali foydalanishga putur yetkazib, iqtisodiy xavfsizlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli davlat xaridlaridagi moliyaviy risklarni aniqlash, ularning kelib chiqish sabablari va oqibatlarini o‘rganish, shuningdek, risklarni minimallashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bugungi kunda nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi. Mazkur maqolada davlat xaridlari tizimidagi mavjud moliyaviy risklar ilmiy tahlil qilinib, ularni boshqarish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

(cc) BY

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi davlat xaridlari tizimidagi moliyaviy risklarning asosiy ko‘rinishlari

Risk turlari	Mazmuni	Salbiy oqibatlari
Narx risklari	Xarid qiymatining sun’iy oshirilishi, real bozor bahosiga mos kelmasligi	Byudjet mablag‘larining ortiqcha sarfi, davlat qarzining ko‘payishi
Sifat risklari	Yetkazib berilayotgan mahsulot yoki xizmatning talab darajasiga mos kelmasligi	Resurslarning samarasiz ishlatilishi, qo‘shimcha xarajatlar paydo bo‘lishi
Shartnoma risklari	Shartnoma majburiyatlarining to‘liq bajarilmasligi yoki kechiktirilishi	Davlat ehtiyojlarining o‘z vaqtida qondirilmasligi, iqtisodiy samaradorlikning pasayishi
Huquqiy risklar	Me’yoriy-huquqiy hujjatlardagi bo‘shliqlar, qonun buzilishlari	Sud jarayonlari, davlat manfaatlariga zarar yetishi
Korrupsion risklar	Mansabdor shaxslarning manfaatdorlik to‘qnashuvi, yashirin kelishuvlar	Shaffoflikning buzilishi, aholining davlatga bo‘lgan ishonchi pasayishi
Texnik va raqamli risklar	Elektron tizimlardagi nosozliklar, ma’lumotlar xavfsizligining pastligi	Xarid jarayonida uzilishlar, ma’lumotlarning soxtalashtirilishi xavfi

Ushbu jadval davlat xaridlarida uchrashi mumkin bo‘lgan asosiy moliyaviy risklarni tizimli ko‘rinishda yoritib beradi. Jadvalda risklarning mazmuni va ularning davlat byudjeti hamda iqtisodiy samaradorlikka ta’siri aniq ko‘rsatilgan. Bu yondashuv orqali risklarni aniqlash, ularni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqish osonlashadi.

O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlari tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, byudjet mablag‘laridan oqilona foydalanish va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiluvchi muhim mexanizmlardan biri hisoblanadi. Davlat xaridlarining samaradorligi nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarga, balki moliyaviy boshqaruvning shaffofligi va nazorat mexanizmlarining puxtaligiga ham bevosita bog‘liqdir. Shu nuqtayi nazardan, mavjud tizimda moliyaviy risklarni o‘rganish, ularni kamaytirish va oldini olish bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb masala sifatida maydonga chiqmoqda.

Davlat xaridlari jarayonida yuzaga keladigan moliyaviy risklar turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Avvalo, tender jarayonlaridagi oshkoralikning yetarli darajada ta’minlanmasligi va korrupsion omillar moliyaviy mablag‘larning maqsadsiz sarflanishiga olib kelishi mumkin. Ikkinchidan, shartnoma majburiyatlarining o‘z vaqtida bajarilmasligi yoki sifatsiz tovar va xizmatlarning yetkazib berilishi natijasida davlat byudjeti uchun ortiqcha xarajatlar yuzaga keladi. Uchinchidan, davlat xaridlarida moliyaviy risklarni yuzaga keltiruvchi muhim omillardan yana biri – bu tender hujjatlarida aniqlik yetishmasligi va baholash mezonlarining subyektivligi hisoblanadi.

Shu bilan birga, O‘zbekiston davlat xaridlari tizimida elektron platformalar keng joriy qilinishi risklarni kamaytirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron davlat xaridlari tizimi ochiqlik va shaffoflikni kuchaytirib, raqobat muhitini kengaytirmoqda. Biroq, bu tizim ham o‘ziga xos moliyaviy risklardan xoli emas. Jumladan, texnik

(cc) BY

xatoliklar, axborot xavfsizligi tahdidlari va ishtirokchilarning elektron savdolarda noto‘g‘ri ma’lumot kiritishi jarayon samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Moliyaviy risklarni kamaytirishda davlat moliya organlari, nazorat institutlari hamda mustaqil audit tizimining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Davlat xaridlarida muntazam monitoring o‘tkazish, tender komissiyalarining malakasini oshirish, xalqaro standartlar asosida risklarni baholash mexanizmlarini joriy etish tizimning ishonchliligini kuchaytiradi. Shuningdek, risklarni aniqlash va boshqarishda zamonaviy moliyaviy texnologiyalar, xususan, sun’iy intellekt va “big data” tahlillaridan foydalanish samarali natija berishi mumkin.

Umuman olganda, O‘zbekiston Respublikasi davlat xaridlari tizimida mavjud moliyaviy risklar tizimli va kompleks yondashuvni talab etadi. Risklarni oldini olish, ularni to‘g‘ri baholash va samarali boshqarish davlat byudjetining tejamkorligi va moliyaviy barqarorligiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, risklarni minimallashtirish davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish va aholining davlat tizimiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlari tizimi iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Biroq ushbu jarayonlarda yuzaga keladigan moliyaviy risklar tizimning samaradorligini pasaytirishi va davlat byudjeti mablag‘larining maqsadsiz sarflanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy risklarning asosiy manbalari sifatida shaffoflik yetishmasligi, korrupsion omillar, tender hujjatlaridagi aniqlikning pastligi, shartnoma majburiyatlarining to‘liq bajarilmasligi hamda elektron platformalardagi texnik va xavfsizlik muammolari alohida ajralib turadi.

Davlat xaridlari tizimini yanada takomillashtirish uchun risklarni boshqarishning ilmiy asoslangan mexanizmlarini joriy etish zarur. Xususan, risklarni baholashda xalqaro tajribadan foydalanish, elektron xarid tizimini yanada rivojlantirish, mustaqil audit va nazorat institutlarining faoliyatini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, zamonaviy moliyaviy texnologiyalar, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar tahlilini qo‘llash moliyaviy risklarni oldindan aniqlash va ularning salbiy oqibatlarini kamaytirishda samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, davlat xaridlarida moliyaviy risklarni boshqarish nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga, balki aholining davlat institutlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Shu boisdan, davlat xaridlari tizimida moliyaviy risklarni minimallashtirish mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasida ustuvor yo‘nalish sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-684-son Qonuni. 22.04.2021 yil

(cc) BY

2. O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2014-yil.

3. Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 20 maydagi 276-son qarori bilan tasdiqlangan “Davlat xaridlarini amalga oshirish bilan bog‘liq tartib-taomillarini tashkil etish va o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom

4. “O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti xarajatlarining samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident qarori PQ-128-son, 14.02.2022 yil.

5. U O‘roqov. O‘zbekistonda davlat xaridlari tizimini takomillashtirish masalalari. 2014

6. U O‘roqov. Davlat xaridlari tizimida elektron xaridlar hajmini oshirish masalalari. 2021 Uchqun O‘roqov, Ulugbek Sharipjon O‘g‘li. Hadli kelishuv tartib-taomili orqali davlat xaridlarini amalga oshirish tartibi. - Science and Education, 2023

7. U Yu O‘roqov. Davlat xaridi. - O'quv qo'llanma. T.:«Nihol print» OK, 2022

8. Uchqun Yunusovich O’roqov, Odiljon Sheraliyevich Olimboyev. O’zbekistonda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish va moliyalashtirish masalalari. - Science and Education, 2022

9. Uchqun O’roqov, Javohir Yomg’Irov. Davlat xaridlarini tashkil etish modellari: afzalliklari va kamchiliklari. - Science and Education, 2022

10. U O‘roqov. Byudjet mablag‘laridan samarali foydalanishni ta'minlash yo‘llari. -2017